

Wojciech Popiołek^{a)}

 <https://orcid.org/0000-0002-4531-6055>

Prawo właściwe dla zawarcia małżeństwa w polsko-ukraińskiej umowie o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych i karnych

Abstract: The law applicable to marriage between Polish and Ukrainian nationals is set out in the 1993 Agreement between the Republic of Poland and Ukraine concerning legal aid. The Agreement stipulates that a marriage can be contracted if the prerequisites provided for in the prospective spouses' national laws are satisfied-determined separately for each of them. The Agreement concerns only marriages between Polish and Ukrainian citizens and does not apply to stateless persons. The form of marriage is governed by the law of the state where the marriage was celebrated. The article discusses some issues concerning the prerequisites and scope of application of these regulations, taking into account the differences between the Polish and Ukrainian family law. These differences concern mainly the form of marriage (Ukrainian law does not provide for a religious form and does not allow the marriage by proxy) and some obstacles to marriage (in Ukrainian law the invalidity of marriage results, inter alia, if the marriage in question constitutes a sham or if there occurred a misrepresentation as to the health of a prospective spouse). The reader's attention is also drawn to a specific ordre public exception contained in Article 58, paragraph 1 of the Ukrainian Law on Private International Law, according to which a marriage between a Ukrainian national and a foreigner concluded under foreign law outside the territory of Ukraine is valid in Ukraine provided that the Ukrainian national complies with the provisions of the Family Code of Ukraine concerning the grounds invalidating the marriage. However, this provision will not apply if Polish law is applicable on the basis of the provisions of the Agreement.

---

^{a)} Prof. dr hab., Uniwersytet Śląski w Katowicach.

The paper also touches upon the Ukrainian law to the extent it contains a residual regulation concerning engagement. Under this regulation, the person who refuses to marry despite an earlier engagement must reimburse the other party for the costs incurred in connection with the preparation for the registration of the marriage and the wedding. The study also draws attention to some practical aspects of marriage conclusion — in Poland by a Ukrainian citizen (Ukrainian law does not provide for the possibility of issuing a certificate of capacity to marry) and in Ukraine by a Polish citizen.

Keywords: celebration of marriage — proper law — bilateral convention — Polish-Ukrainian marriage

1. Wprowadzenie

Ostatnie lata przyniosły szybki wzrost liczby imigrantów przybywających do Polski, w szczególności z Ukrainy. Wojna w Ukrainie spowodowała napływ ponad 7 mln osób, z których zapewne część planuje pozostać i pozostanie na stałe na terenie Polski. Jeszcze w okresie 2014—2021 do Polski przybyło ponad 1 mln obywateli Ukrainy, z których część już pozostała w Polsce na stałe. Z natury rzeczy pomiędzy imigrantami zamieszkałymi w Polsce, ale nadal związanymi ze swoim krajem ojczystym, a obywatelami polskimi dochodzi do licznych stosunków prawnych, określanych jako stosunki „z elementem obcym”, niejednokrotnie skomplikowanych, co jest m.in. następstwem różnic w regulacji merytorycznej tych stosunków w prawie polskim i ukraińskim, w tym do zawierania małżeństw łączących obywateli obu państw¹. Powstające w związku z tym zagadnienia prawne to przede wszystkim określenie prawa właściwego dla zawarcia w Polsce albo w Ukrainie związku małżeńskiego obywatela/obywatelki Polski i Ukrainy², jego skutków oraz ewentualnie rozwiązania. Niniejsze opracowanie rozważa tę kwestię w odniesieniu do zawarcia małżeństwa.

---

¹ Zob. P. Szukalski, *Małżeństwa polsko-ukraińskie zawierane w Polsce. Przyczynek do badania integracji imigrantów ukraińskich z ostatnich lat*, „Polityka Społeczna” 2020, nr 8, s. 28 i n., który m.in. powołując się na różne badania, wskazuje na znaczną dynamikę liczby małżeństw polsko-ukraińskich w latach 2011—2019. W 2019 roku takich małżeństw zawarto w Polsce ponad 2000 (źródło: <https://porady.sympatia.onet.pl/infografiki/malzenstwa-polsko-ukrainskie-infografika/z0h4wfd> [Dostęp: 8.03.2023 r.]).

² Chodzi zatem o małżeństwa między obywatelami tych państw niezależnie od ich narodowości i przynależności etnicznej. Co do tych pojęć, zob. np. M. Świerczyński w: *System Prawa Prywatnego*, T. 20A, *Prawo prywatne międzynarodowe*, red. M. Pazdan, C.H. Beck, Warszawa, 2014, s. 218.

2. Prawo właściwe dla zawarcia małżeństwa w polskiej i ukraińskiej ustawach o prawie prywatnym międzynarodowym

W polskiej ustawie — Prawo prywatne międzynarodowe z dnia 4 lutego 2011 r.³ problematyce zawarcia małżeństwa zostały poświęcone art. 48 i 49. Artykuł 48 stanowi, że „o możliwości zawarcia małżeństwa rozstrzyga w stosunku do każdej ze stron jej prawo ojczyście z chwili zawarcia małżeństwa”. Jeżeli nie można ustalić treści prawa ojczyściego lub gdy nupturient jest bezpaństwowcem, właściwe jest — w odniesieniu do tego nupturienta — prawo państwa miejsca zamieszkania, a w razie braku miejsca zamieszkania stosuje się prawo państwa, w którym nupturient ma miejsce zwykłego pobytu. Takie też reguły znajdują zastosowanie, gdy obywatelstwa nupturienta nie da się ustalić albo gdy jest on uchodźcą (art. 3 PrPrywM). W razie podwójnego lub wielorakiego obywatelstwa nupturienta należy postępować według wskazówek zawartych w art. 2 ust. 1 i 2 PrPrywM. W zakresie możliwości zawarcia małżeństwa znaleźć może zastosowanie odesłanie zwrotne (art. 4 ust. 1 PrPrywM).

Z kolei art. 49 PrPrywM przewiduje, że forma zawarcia małżeństwa podlega co do zasady prawu państwa, w którym jest ono zawierane. Ta reguła nie doznaje wyjątków w przypadku małżeństw zawieranych w Polsce (chyba, że chodzi o małżeństwo konsularne). Jeżeli jednak małżeństwo zawierane jest poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej, to może ono być zawarte w formie lokalnej, wystarczy jednak zachowanie formy (świeckiej lub wyznaniowej) wymaganej przez prawa ojczyście obojga małżonków albo przez wspólne prawo miejsca zamieszkania lub zwykłego pobytu małżonków z chwili zawarcia małżeństwa⁴, niezależnie od tego, jakie w tej mierze stanowisko przyjmuje prawo państwa, w którym małżeństwo zawarto. Jeżeli nupturienti są obywatelami różnych państw, muszą być zachowane wymagania przewidziane w obu ojczyście systemach prawnych, natomiast w przypadku pozostałych powiązań chodzi o prawo wspólne dla obojga nupturientów⁵.

³ T.j. Dz.U. 2015, poz. 1792 [dalej: PrPrywM].

⁴ W stosunku do nupturienta, który jest uchodźcą (art. 3 ust. 2 PrPrywM) lub bezpaństwowcem, należy brać pod uwagę — zamiast prawa ojczyściego — prawo jego miejsca zamieszkania albo prawo miejsca zwykłego pobytu (art. 3 ust. 1 PrPrywM).

⁵ Bliżej zob. np. W. Popiołek w: *System Prawa Prywatnego*, T. 20C, *Prawo prywatne międzynarodowe*, red. M. Pazdan, C.H. Beck, Warszawa, 2015, s. 62 i n. i tam cyt. autorzy.

Z punktu widzenia naszego prawa zatem małżeństwo zawarte poza granicami Polski w formie lokalnej, przez obywateli polskich bądź obywateli innego państwa, będzie ważne, chociażby nie zostały zachowane wymogi przewidziane w prawach ojczystych czy innych wskazanych w art. 49 ust. 2 PrPrywM. Ważne będzie także małżeństwo zawarte niezgodnie z wymogami lokalnego prawa, ale zgodnie z prawami ojczystymi lub wspólnym prawem miejsca zamieszkania albo zwykłego pobytu.

Według art. 55 ukraińskiej ustawy z dnia 23 czerwca 2005 r. o prawie prywatnym międzynarodowym⁶ o możliwości zawarcia małżeństwa rozstrzyga prawo ojczyste każdego z nupturientów⁷, jednakże w przypadku zawierania małżeństwa na terytorium Ukrainy w zakresie przyczyn nieważności małżeństwa należy stosować przepisy kodeksu rodzinnego Ukrainy⁸. Zgodnie natomiast z art. 56 ust. 1 UkrU forma i procedura zawarcia małżeństwa na terytorium Ukrainy podlega prawu ukraińskiemu. Przepis nie wypowiedzi się wprost o prawie właściwym dla formy, jeżeli małżeństwo jest zawierane za granicą. Jednakże zgodnie z art. 58 ust. 1 UkrU małżeństwo m.in. między obywatelem Ukrainy a cudzoziemcem zawarte „według prawa obcego poza granicami Ukrainy” jest ważne na terytorium Ukrainy pod warunkiem dochowania przez obywatela Ukrainy przepisów kodeksu rodzinnego Ukrainy, dotyczących przyczyn nieważności małżeństwa.

Dopuszczalne jest odesłanie zwrotne do prawa Ukrainy (art. 9 ust. 2 UkrU).

---

⁶ Zob. A. Dowgert, *Ukraińska kodyfikacja prawa prywatnego międzynarodowego*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2008, nr 2, s. 349 i n.; tamże tłumaczenie na j. polski tekstu ustawy [dalej: UkrU], s. 571 i n.

⁷ Statutem personalnym osoby o podwójnym/wielorakim obywatelstwie jest prawo tego państwa, z którym jest ona najściślej związana, w szczególności prawo państwa, w którym osoba ma miejsce zamieszkania lub gdzie znajduje się centrum jej interesów życiowych (art. 16 ust. 2 UkrU). Statut personalny apatrydów wskazuje łącznik miejsca zamieszkania, a w przypadku braku miejsca zamieszkania — łącznik miejsca pobytu (art. 16 ust. 3 UkrU). Ten ostatni łącznik ma zastosowanie także przy określaniu statutu personalnego uchodźców (art. 16 ust. 4 UkrU).

⁸ Kodeks rodzinny — ustawa z 10.01.2002 r., nr 2947 — III, Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR), 2002, N 21—22; tekst w j. angielskim (według stanu prawnego na 26.01.2022 r.) na <https://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?rel-doc=y&docid=5d667af64min> [dalej: KRU] [Dostęp: 31.01.2023 r.].

3. Prawo właściwe dla zawarcia małżeństwa w polsko-ukraińskiej konwencji bilateralnej

3.1. Konwencje bilateralne

Pomiędzy prawami prywatnymi międzynarodowymi poszczególnych państw, mimo podejmowanych w zakresie różnych stosunków wysiłków ujednoczenia prawa kolizyjnego w skali międzynarodowej albo regionalnej, istnieją dość istotne różnice. Stwarza to niebezpieczeństwo, iż dana sprawa (np. ocena ważności małżeństwa) rozstrzygana będzie na podstawie różnych praw merytorycznych, w zależności od tego, w jakim państwie będzie ona stanowiła przedmiot rozpoznania.

Jedną z dróg unifikacji norm kolizyjnych rozstrzygających konflikty między prawami poszczególnych państw są dwustronne konwencje o pomocy prawnej, z reguły zawierające także normy rozstrzygające konflikty kompetencyjne między organami tych państw. Zakres przestrzenny ujednoczenia jest tu ograniczony, ale niewątpliwie takie ujednoczenie znacznie łatwiej osiągnąć, niż to może mieć miejsce w przypadku konwencji wielostronnych. Zakres zastosowania norm kolizyjnych zamieszczanych w dwustronnych umowach dotyczących pomocy prawnej jest bowiem — co do zasady — ograniczony do rozstrzygania konfliktów praw pomiędzy dwoma państwami będącymi stronami takiej konwencji, a ich zastosowanie jest wyłączone, jeżeli stan faktyczny jest powiązany również z państwem trzecim⁹. Ustanowienie jednolitych norm kolizyjnych zapewnia ocenę danego stanu faktycznego w świetle tych samych norm merytorycznych, bez względu na to, sądom którego państwa konwencyjnego przypadnie jurysdykcja.

Przyjęcie w konwencji bilateralnej norm kolizyjnych dotyczących określonych spraw, ustanawiających odrębny, autonomiczny reżim kolizyjnoprawny, prowadzi do wyłączenia — w tym zakresie — odpowiednich krajowych norm kolizyjnych. Ta zasada nie została wprost wypowiedziana w PrPrywM, ale pierwszeństwo norm zamieszczonych w konwencjach bilateralnych przed ustawą kolizyjną nie budzi w polskiej doktrynie wątpliwości¹⁰, a to w związku z uregulowaniem art. 91 ust. 2 Konstytucji RP. Wynika ono wprost — gdy chodzi o umowy bilateralne zawarte przed wejściem w życie Konstytucji — z art. 241 ust. 1 w związku z art. 89 ust. 1 Konstytucji RP.

⁹ Zob. np. M. Szpunar w: *System...*, T. 20A, s. 155.

¹⁰ Zob. np. *ibidem*, s. 147 i n.

Zgodnie natomiast z art. 3 UkrU, jeżeli umowa międzynarodowa, której stroną jest Ukraina, przewiduje inne zasady niż określone w tej ustawie, stosuje się zasady określone umową międzynarodową.

W wielu umowach bilateralnych o pomocy prawnej, których Polska jest stroną, znajdują się postanowienia dotyczące prawa właściwego dla możliwości zawarcia małżeństwa¹¹, przewidujące właściwość prawa ojczyznego każdego z nupturientów¹². Chodzi tu m.in. o umowy z Rumunią¹³, Litwą¹⁴, Białorusią¹⁵, Estonią¹⁶, Łotwą¹⁷, Węgrami¹⁸ i Bułgarią¹⁹.

W zakresie formy zawarcia małżeństwa powszechnie przyjmowana jest właściwość prawa państwa, w którym małżeństwo jest zawierane²⁰. Takie też rozwiązanie przyjmuje większość zawartych przez Polskę umów bilateralnych [np. z Węgrami (art. 1), Rumunią (art. 29 ust. 2 i 3), Bułgarią

---

¹¹ Przy czym poszczególne konwencje posługują się różnymi terminami, takimi jak: „przesłanki zawarcia małżeństwa” lub „materialne przesłanki zawarcia małżeństwa”, albo „zdolność do zawarcia małżeństwa”, „warunki zawarcia małżeństwa”, „warunki materialne małżeństwa”. Zob. też np. M. Pazdan, *Materialne wymogi ważności małżeństwa w bilateralnych konwencjach zawartych przez Polskę w latach 1949—1962*, w: *Księga pamiątkowa dla uczczenia pracy naukowej Kazimierza Przybyłowskiego*, red. W. Osuchowski, M. Sośniak, B. Walaszek, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Kraków, 1964.

¹² Konwencje nie wypowiadają się o możliwości zawarcia małżeństwa przez apatrydów, w tym zakresie znajdują zatem zastosowanie przepisy PrPrywM. To samo dotyczy sytuacji osób o podwójnym obywatelstwie. Zob. np. J. Jodłowski, *Konwencja polsko-francuska o prawie właściwym, jurysdykcji i wykonaniu orzeczeń w zakresie prawa osobowego i rodzinnego*, „Państwo i Prawo” 1970, nr 12, s. 881.

¹³ Umowa między Rzeczpospolitą Polską a Rumunią o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych, sporządzona w Bukareszcie 15.05.1999 r. (Dz.U. 2002, nr 83, poz. 752); art. 29.

¹⁴ Umowa między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Litewską o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych, rodzinnych, pracowniczych i karnych, sporządzona w Warszawie 26.01.1993 r. (Dz.U. 1994, nr 35, poz. 130); art. 25.

¹⁵ Umowa między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Białorusi o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych, rodzinnych, pracowniczych i karnych, sporządzona w Mińsku 26.10.1994 r. (Dz.U. 1995, nr 128, poz. 619); art. 26.

¹⁶ Umowa między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Estońską o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych, pracowniczych i karnych, sporządzona w Tallinie 27.11.1998 r. (Dz.U. 2000, nr 5, poz. 49); art. 26.

¹⁷ Umowa między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Łotewską o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych, rodzinnych, pracowniczych i karnych, sporządzona w Rydze 23.02.1994 r. (Dz.U. 1995, nr 110, poz. 534); art. 27.

¹⁸ Umowa między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Węgierską Republiką Ludową o obrocie prawnym w sprawach cywilnych, rodzinnych i karnych, podpisana w Budapeszcie 6.03.1959 r. (Dz.U. 1960, nr 8, poz. 54); art. 31.

¹⁹ Umowa między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Ludową Republiką Bułgarii o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych, rodzinnych i karnych, podpisana w Warszawie 4.12.1961 r. (Dz.U. 1963, nr 17, poz. 88); art. 22.

²⁰ Zob. np. W. Popiołek, w: *System...*, T. 20C, s. 59 i n.

(art. 22 ust. 2), Białorusią (art. 26 ust. 2), Litwą (art. 25 ust. 2), Łotwą (art. 27 ust. 2) i Estonią (art. 26 ust. 2)].

Uregulowania dotyczące prawa właściwego dla zawarcia małżeństwa (możności zawarcia i formy) zawiera także Umowa między Rzeczpospolitą Polską a Ukrainą o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych i karnych z dnia 24 maja 1993 r.²¹ Bezspornie odgrywa ona, i będzie odgrywać, doniosłą rolę w praktyce cywilnoprawnych stosunków polsko-ukraińskich²². Wszak to na jej podstawie sądy polskie i ukraińskie określać będą prawo właściwe dla stosunków w niej uregulowanych.

Zgodnie z art. 24 ust. 1 Umowy formę zawarcia małżeństwa określa prawo tej Umawiającej się Strony, na której terytorium małżeństwo jest zawierane²³. Natomiast ust. 2 tego artykułu stanowi, iż przesłanki zawarcia małżeństwa ocenia się dla każdej z osób zawierających małżeństwo według prawa tej Umawiającej się Strony, której osoba ta jest obywatelem.

Umowa — podobnie jak inne konwencje bilateralne — dotyczy tylko takich stanów faktycznych (sytuacji życiowych), które powiązane są w określony sposób z państwami-stronami konwencji — z Polską i Ukrainą. Umowa dotyczy zatem wyłącznie małżeństw obywateli Polski i Ukrainy, bez względu na miejsce ich zamieszkania czy miejsce pobytu. Nie znajdzie zastosowania w przypadku np. zawieranego w Polsce (czy w Ukrainie) małżeństwa obywatela jednego państwa z bezpaństwowcem zamieszkałym w drugim państwie. W przypadku małżeństw osób o podwójnym/wielorakim obywatelstwie przyjąć należy zastosowanie Umowy, jeżeli jednym z tych obywatelstw jest — odpowiednio — obywatelstwo polskie i ukraińskie. Zachodzi bowiem przypadek, który wykazuje odpowiedni — wymagany Umową — związek z umawiającymi się państwami, tj. z Polską i z Ukrainą. Wynika to też z odpowiedniego zastosowania zasady²⁴

²¹ Dz.U. 1994, nr 96, poz. 465. Umowa została zawarta na okres pięciu lat. Ulegała ona przedłużeniu na dalsze pięcioletnie okresy, jako że żadna z Umawiających się Stron nie wypowiedziała jej w drodze notyfikacji na sześć miesięcy przed upływem danego okresu (art. 99 Umowy).

²² Zob. też J. Turlukowski, w: *Polsko-ukraińska umowa o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych i karnych. Komentarz do przepisów o sprawach cywilnych*, red. M. Pilich, Wolters Kluwer, Warszawa, 2023, s. 92 i n.

²³ Miejsce zawarcia małżeństwa określone jako państwo, w którym jest ono zawierane, oznacza miejsce, w którym dopełniono formalności wobec właściwej osoby „urzędowej” — przedstawiciela władzy publicznej bądź wspólnoty wyznaniowej. Z reguły ustalenie tego miejsca nie nastręcza trudności (m.in. ze względu na oznaczenie go w akcie małżeństwa czy odpowiednim rejestrze).

²⁴ Co do takiej zasady w prawie międzynarodowym publicznym, zob. np. M. Pilich, w: *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz*, red. J. Poczobut, Wolters Kluwer, Warszawa, 2017, s. 147. Nadto zob. art. 3 konwencji haskiej z 12.04.1930 r. w sprawie pewnych zagadnień dotyczących kolizji ustaw o obywatelstwie (Dz.U. 1937, nr 47, poz. 361).

ustanowionej w art. 2 § 1 PrPrywM, chociaż reguła, że jeżeli przepis ustawy przewiduje właściwość prawa ojczyzstego, to obywatel polski podlega prawu polskiemu, chociażby prawo innego państwa uznawało go za obywatela tego państwa, nie ma zastosowania do przewidujących właściwość prawa ojczyzstego przepisów umów międzynarodowych²⁵. To z kolei oznacza, że Umowa nie znajdzie zastosowania, jeżeli np. obywatelka Ukrainy zamierza wstąpić w związek małżeński z mężczyzną o podwójnym obywatelstwie polskim i ukraińskim. W takim przypadku w postępowaniu przed polskim sądem znajdą zastosowanie odpowiednie przepisy PrPrywM.

W Ukrainie natomiast obowiązuje ustanowiona w art. 4 Konstytucji z 28.06.1996 r.²⁶ zasada jednego obywatelstwa, co nie wyklucza jednak podwójnego obywatelstwa, ale może prowadzić do utraty obywatelstwa Ukrainy²⁷. W przypadku podwójnego/wielorakiego obywatelstwa, z których jedno jest obywatelstwem ukraińskim, daną osobę uznaje się wyłączenie za obywatela Ukrainy²⁸. Z punktu widzenia prawa ukraińskiego zatem związek małżeński obywatelki Ukrainy z mężczyzną o podwójnym obywatelstwie polskim i ukraińskim będzie małżeństwem „ukraińskim”. Zgodnie zaś z art. 58 ust. 1 UkrU małżeństwo między obywatelami Ukrainy, zawarte według prawa obcego poza granicami Ukrainy, jest ważne w Ukrainie pod warunkiem dochowania przez nupturientów przepisów kodeksu rodzinnego Ukrainy, dotyczących przyczyn nieważności małżeństwa.

3.2. Pojęcie małżeństwa w Umowie

Umowa nie zawiera, tak jak i ustawy kolizyjne obu państw, definicji „małżeństwa”. Pojęcie to, zważając na ograniczony przestrzennie zakres zastosowania Umowy, należy ustalać z uwzględnieniem siatki pojęciowej (konstrukcji) ukraińskiego i polskiego prawa merytorycznego. Porównanie rozwiązań przyjętych w przepisach polskiego kodeksu rodzinnego i opiekuńczego²⁹ i KRU wskazuje, że w obu tych systemach małżeństwo jest związkiem kobiety i mężczyzny (art. 1 § 1 KRO, art. 21 ust. 1 KRU), co do zasady trwałym (ale nie nierozzerwalnym), zakładającym ich współzycie

²⁵ Tak postanowienie SN z 15.04.2011 r., III CSK 223/10, OSNC 2012, Nr 1, poz. 13. Tak też M. Pilich, w: *Prawo...*, 2017, s. 152.

²⁶ Opublikowana (w j. angielskim) np. <https://www.refworld.org/pdfid/44a280124.pdf> [Dostęp: 31.01.2023 r.].

²⁷ Zob. art. 19 ustawy z 2001 r. o obywatelstwie ukraińskim, tekst opubl. w j. angielskim np. <https://www.refworld.org/pdfid/44a280fa4.pdf> [Dostęp: 31.01.2023 r.].

²⁸ Artykuł 2 pkt 1) cyt. wyżej ustawy.

²⁹ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r., tj. Dz.U. 2020, poz. 1359 [dalej: KRO].

w sferze gospodarczej, emocjonalnej i cielesnej, przy czym przepisy ustanawiają szczególne wymogi w zakresie dojścia do skutku tego związku, jak również jego skutki w sferze stosunków majątkowych i osobistych nupturientów, wykraczające daleko poza skutki „zwykłej” czynności prawnej. Wymaga się więc w obu systemach prawnych dla zawarcia małżeństwa dopełnienia określonych przesłanek formalnych, w postaci określonej ceremonii, w której uczestniczy osoba trzecia, o charakterze „urzędowym” (w Polsce i w Ukrainie przedstawiciel władzy publicznej, w Polsce także przedstawiciel Kościoła lub związku wyznaniowego).

Nie powinno więc budzić wątpliwości, w przypadku poszukiwania prawa właściwego dla zawarcia małżeństwa na tle Umowy, o jakie stany faktyczne — regulowane przez prawa materialne obu państw — chodzi.

3.3. Forma zawarcia małżeństwa

Przepis art. 24 ust. 1 Umowy, wskazujący prawo właściwe dla formy małżeństwa, dotyczy wyłącznie stanów faktycznych objętych zakresem zastosowania Umowy, a więc małżeństw między obywatelami Polski i Ukrainy.

Przez „formę zawarcia małżeństwa” (szeroko rozumianą na tle uregulowania art. 49 PrPrywM)³⁰ rozumie się wymogi co do tego, w jaki sposób ma zostać dokonana czynność prawna — zawarcie małżeństwa. Norma dotycząca formy obejmuje więc swoim zakresem takie zagadnienia, jak: uczestnictwo w akcie zawarcia małżeństwa władzy kompetentnej do przyjęcia oświadczeń o wstąpieniu w związek małżeński (czyli m.in. kwestia formy świeckiej lub wyznaniowej)³¹; sposób, w jaki powinny być złożone oświadczenia woli nupturientów (a więc cała ceremonia ślubna); udział świadków i wymagane od nich kwalifikacje; wymagane dokumenty, jakie powinni przedstawić nupturienti; wymóg podania do publicznej wiadomości (z odpowiednim wyprzedzeniem) informacji o zamiarze zawarcia związku małżeńskiego; kwestia dopuszczalności zawarcia małżeństwa przez posłańca albo pełnomocnika³² oraz zagadnienia związane ze sporządzeniem odpowiedniego dokumentu potwierdzającego fakt zawarcia małżeństwa (aktu stanu cywilnego) i z rejestracją małżeństwa.

³⁰ Zob. autorzy cyt. W. Popiołek w: *System...*, T. 20C, s. 63 i n.

³¹ Zob. np. J. Balicki, *Problemy kolizyjne prawa małżeńskiego*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa, 1959, s. 50; K. Pietrzykowski, *Zawarcie małżeństwa i przesłanki jego ważności w prawie międzynarodowym prywatnym*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa, 1985, s. 18.

³² Zob. bliżej np. W. Popiołek w: *System...*, T. 20C, s. 64 i tam cyt. autorzy.

Szczególne kwestie wiążą się z zawarciem małżeństwa przez pełnomocnika. W polskiej doktrynie dosyć zgodnie przyjmuje się, że takie kwestie jak m.in. dopuszczalność złożenia oświadczenia przez pełnomocnika (co oznacza m.in. określenie sytuacji, w których oświadczenie o wstąpieniu w związek małżeński może być złożone w ten sposób, wymóg uzyskania odpowiedniego zezwolenia, wymogi co do osoby pełnomocnika) i sposób jego złożenia (np. szczególne wymogi co do ceremonii) oraz ocena samego pełnomocnictwa (m.in. kwestia tego, czy zostało ono udzielone, kwestia tego, kto może być pełnomocnikiem) podlegają statutowi formy zawarcia małżeństwa³³.

Według kodeksu rodzinnego Ukrainy akt zawarcia małżeństwa ma charakter świecki (art. 21 ust. 1 KRU: „Małżeństwo jest związkiem rodzinnym kobiety i mężczyzny, zarejestrowanym w organie państwowym do rejestracji stanu cywilnego”³⁴; art. 21 ust. 3 KRU: „Obrzęd ślubu wyznaniowego nie stanowi podstawy do posiadania przez kobietę i mężczyznę praw i obowiązków małżonka [...]”). Zamiar zawarcia małżeństwa podlega rejestracji przez organ państwowej rejestracji stanu cywilnego (art. 27 i nast. KRU). Małżeństwo zawiera się „w uroczystej atmosferze” w lokalu tego organu (art. 27 ust. 2 KRU), w obecności obojga nupturientów (art. 33 KRU). Zawarcie małżeństwa przez pełnomocnika jest niedopuszczalne (art. 34 ust. 2 KRU). Małżeństwo zarejestrowane pod nieobecność młodej pary uważa się za niezawarte (art. 48 KRU)³⁵.

Wskazane wyżej kwestie należą do zakresu formy zawarcia małżeństwa w rozumieniu art. 24 ust. 1 Umowy. W przypadku zawarcia małżeństwa w Polsce przy udziale pełnomocnika, czego prawo Ukrainy nie dopuszcza, małżeństwo powinno być, zgodnie z prawem właściwym na podstawie art. 24 ust. 1 Umowy, uznane za ważne. Brak jest moim zdaniem

---

³³ Tak np. J. Balicki, *Problemy kolizyjne...*, s. 66; B. Walaszek, *Instytucja zawarcia małżeństwa przez pełnomocnika w polskim prawie prywatnym międzynarodowym i procesowym*, w: *Księga Pamiątkowa ku czci Kamila Stefki*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa—Wrocław, 1967, s. 585; K. Pietrzykowski, *Zawarcie małżeństwa...*, s. 109; J. Pazdan, *Zawarcie małżeństwa przez pełnomocnika w prawie prywatnym międzynarodowym*, w: *Rozprawy Prawnicze. Księga pamiątkowa Profesora Maksymiliana Pazdana*, red. L. Ogiegiło, W. Popiołek, M. Szpunar, Zakamycze, Kraków, 2005, s. 265; R. Cieślak, *Zawarcie małżeństwa przez pełnomocnika w polskim prawie rodzinnym, prawie kanonicznym oraz w prawie prywatnym międzynarodowym*, „Prace Prawnicze Uniwersytetu Warszawskiego” 2004, nr 1, s. 25

³⁴ Zgodnie z przepisami ustawy z 1.07.2010 r. o państwowej rejestracji aktów stanu cywilnego, opubl. np. <https://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=31680> [Dostęp: 31.01.2023 r.].

³⁵ Zob. np. P. Kasprzyk, *Podstawowe zagadnienia dotyczące systemu rejestracji stanu cywilnego w Ukrainie*, „Studia Prawnoustrojowe UWM” 2009, nr 9, s. 133; J. Turlukowski, *Zawarcie małżeństwa i jego rejestracja w Ukrainie*, „Metryka” 2022, nr 1, s. 67.

uzasadnienia dla zastosowania w takim przypadku przepisu art. 58 ust. 1 UkrU, zgodnie z którym małżeństwo obywatela Ukrainy z cudzoziemcem, zawarte według prawa obcego poza granicami Ukrainy, jest ważne „na terytorium Ukrainy” pod warunkiem dochowania przez obywatela Ukrainy przepisów KRU, dotyczących przyczyn nieważności małżeństwa. Wynika to chociażby z art. 3 UkrU, przyznającego pierwszeństwo umowom międzynarodowym, których stroną jest Ukraina. To samo dotyczy przypadku zawarcia w Polsce małżeństwa w formie wyznaniowej, zgodnie z uregulowaniem art. 1 § 2 KRO, której to formy prawo ukraińskie nie dopuszcza.

3.4. Przesłanki zawarcia małżeństwa

Pojęcie „przesłanki zawarcia małżeństwa” określające zakres zastosowania normy art. 24 ust. 2 Umowy należy uznać za odpowiednik pojęcia „możność zawarcia małżeństwa” użytego w art. 48 PrPrywM. Przez pojęcie „możności zawarcia małżeństwa” tradycyjnie rozumie się materialne przesłanki³⁶ czy też wymogi zawarcia (ważności) małżeństwa, przeciwstawiane wymogom dotyczącym formy, w której małżeństwo ma zostać zawarte. Oznaczają one przede wszystkim wymogi odnoszące się do osób zamierzających zawrzeć małżeństwo, dotyczące każdej z nich. Wyrażenie „możność zawarcia” należy rozumieć, jak to się zgodnie przyjmuje³⁷, szeroko. Obejmuje ono zarówno wszystkie materialne wymogi ważności małżeństwa (tzw. przeszkody zrywające), jak i wymagania dotyczące prawidłowego powzięcia i oświadczenia woli oraz tzw. przeszkody tamujące (nienależące do wymogów ważności małżeństwa).

Możność zawarcia małżeństwa ocenia się, na podstawie zarówno art. 48 PrPrywM, jak i art. 55 ust. 1 UkrU, a także na podstawie art. 24 ust. 2 Umowy, oddzielnie w stosunku do każdego z nupturientów³⁸. Innymi słowy, możliwość zawarcia małżeństwa musi istnieć po stronie każdego z nupturientów według jego prawa. Ta ocena jednak, chociaż dokonywana z perspektywy okoliczności zachodzących po stronie danego nupturienta, w świetle właściwego dla niego prawa, dokonywana jest *in concreto* i odnosi się do możliwości zawarcia małżeństwa z konkretną osobą, a zatem do możliwości relatywnej. Z jednej zatem strony uwzględniać trzeba okoliczności, do których przywiązuje wagę prawo ojczyste danego nupturienta i tylko ono, ale z drugiej strony także takie okoliczności faktyczne dotyczące

---

³⁶ Tak np. M. Pazdan, *Prawo prywatne międzynarodowe*, Wolters Kluwer, Warszawa, 2017, s. 285.

³⁷ Zob. zwłaszcza *ibidem*.

³⁸ Zob. np. W. Popiołek w: *System...*, T. 20C, s. 50 i n.

drugiego nupturienta, które mają znaczenie z punktu widzenia statutu miarodajnego dla możliwości zawarcia małżeństwa przez pierwszego nupturienta. Do pierwszej grupy okoliczności zalicza się — z współcześnie istniejących przeszkód — m.in. wiek, zdolność do czynności prawnych, w tym możliwość zawarcia małżeństwa przez osobę ubezwłasnowolnioną, wymóg zezwolenia na zawarcie małżeństwa, zakaz zawarcia małżeństwa przez osobę, która przyjęła święcenia kapłańskie lub złożyła śluby zakonne. Druga grupa okoliczności obejmuje m.in. pozostawanie w związku małżeńskim, przeszkody o charakterze zdrowotnym, przeszkody wężła rodzinnego (pokrewieństwo, powinowactwo, stosunek przysposobienia), zakaz zawarcia małżeństwa z cudzoziemcem, brak różnicy płci, złożenie oświadczenia woli o wstąpieniu w związek małżeński pod wpływem wady oświadczenia. Statut możliwości zawarcia małżeństwa rozstrzyga zatem o przeszkodach i skutkach ich naruszenia, o możliwości dyspensy, przesłankach jej udzielenia i trybie, w którym można ją uzyskać, oraz o tym, czy w określonych przypadkach wymagane jest (i czyje) zezwolenie na zawarcie małżeństwa.

Przepisy KRU wskazują okoliczności, których zaistnienie oznacza, że małżeństwo nie zostało zawarte, okoliczności prowadzące do nieważności małżeństwa, wreszcie okoliczności stanowiące podstawę jego unieważnienia (art. 37 KRU).

Zgodnie z przepisem art. 48 KRU małżeństwo zarejestrowane pod nieobecność obojga nupturientów „uważa się za niezawarte”.

Małżeństwo jest nieważne z powodu uchybienia wymogom określonym w art. 22, 24—26 KRU w związku z art. 38 KRU, a nieważność stwierdzana jest orzeczeniem sądu (okoliczności wskazane w art. 40 KRU), albo może zostać unieważnione (okoliczności wskazane w art. 41 KRU), zawsze ze skutkiem *ex tunc* (art. 44 KRU).

Okolicznościami stanowiącymi przeszkody małżeńskie są: wiek (art. 22 ust. 1, art. 41 ust. 1 pkt 4 KRU), zawarcie związku pod przymusem (art. 24 ust. 1, art. 40 ust. 1 KRU), brak zdolności do czynności prawnych, ubezwłasnowolnienie albo inna okoliczność prowadząca do braku swobodnej woli (art. 24 ust. 2, art. 39 ust. 3 KRU), pozostawanie w związku małżeńskim (art. 25 ust. 1, art. 39 ust. 1 KRU), pokrewieństwo w linii prostej i rodzeństwo (art. 26 ust. 1 i ust. 2, art. 39 ust. 2 KRU), inne węzły pokrewieństwa wskazane w art. 26 ust. 2 i 3 KRU (i art. 41 ust. 1 pkt 2 KRU), stosunek przysposobienia (art. 26 ust. 5, art. 41 ust. 1 pkt 1 KRU), zatajenie przez nupturienta poważnej choroby lub choroby niebezpiecznej dla drugiego nupturienta i (lub) ich zstępnych (art. 41 ust. 1 pkt 3 KRU w zw. z art. 30 KRU), fikcyjność małżeństwa (art. 40 ust. 2 KRU).

Jak z tego wyliczenia wynika, przeszkody małżeńskie według prawa ukraińskiego są zbliżone do tych występujących w prawie polskim.

Najistotniejsze różnice to wyraźne wskazanie w prawie ukraińskim na „fikcyjność małżeństwa” oraz zatajenie przez nupturienta choroby.

„Fikcyjność małżeństwa” odpowiada występującej w prawie polskim wadzie w postaci pozorności (art. 83 k.c.). Jednakże pozorność nie jest — w rozumieniu przepisów KRO — wadą oświadczenia woli o zawarciu małżeństwa, w konsekwencji małżeństwo fikcyjne jest według prawa polskiego ważne. W doktrynie wskazuje się na potrzebę rozszerzenia katalogu zamieszczonego w przepisie art. 15¹ § 1 KRO właśnie o pozorność, ze względu na niespójność regulacji między prawem prywatnym (rodzinnym) a prawem publicznym³⁹. Mianowicie o badaniu fikcyjności małżeństwa (a więc pozorności) wypowiada się art. 169 ustawy z 12.12.2013 r. o cudzoziemcach⁴⁰. Faktem jest zaś zawieranie z cudzoziemcami małżeństw w celach „komercyjnych”, żeby umożliwić im uzyskanie prawa pobytu w Polsce. Przesłanka ewentualnej fikcyjności małżeństwa (opisywana jako zawarcie małżeństwa w celu obejścia przepisów określających zasady i warunki wjazdu cudzoziemców na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, ich przejazdu przez to terytorium, pobytu na nim i wyjazdu z niego) badana jest m.in. w postępowaniu w sprawie udzielenia zezwolenia na pobyt czasowy cudzoziemcowi, o którym mowa w art. 158 ust. 1 pkt 1 lub art. 159 ust. 3 pkt 1 ustawy o cudzoziemcach⁴¹, na podstawie art. 169 ustawy o cudzoziemcach. Przyjęta w tym postępowaniu lub w innym przewidzianym przepisami ustawy o cudzoziemcach (art. 165 ust.1, art. 197 ust. 1 pkt 6, art. 205) ocena, że związek małżeński cudzoziemca został zawarty w celu obejścia przepisów, nie ma znaczenia dla jego ważności⁴². Skutki decyzji wydanej na podstawie tej oceny (np. o odmowie udzielenia zezwolenia na pobyt stały) odnoszą się wyłącznie do prawa pobytu cudzoziemca na

³⁹ Por. np. R. Sobański, „Tylko fikcyjne” — to dlaczego wciąż ważne? *Małżeństwo pozorne na tle regulacji obowiązujących w Polsce, Niemczech i Austrii*, „Transformacje Prawa Prywatnego” 2017, nr 3, s. 83; K. Pietrzykowski, w: *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Pietrzykowski, C.H. Beck, Warszawa, 2021, Legalis, art. 15¹.

⁴⁰ T.j. Dz.U. 2021, poz. 2354. Bliżej zob. np. J. Gajda, w: *System Prawa Prywatnego*, T. 11, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, red. T. Smoczyński, C.H. Beck, Warszawa, 2014, s. 183.

⁴¹ Bliżej zob. J. Chlebny, w: *Ustawa o cudzoziemcach. Komentarz*, red. J. Chlebny, C.H. Beck, Warszawa, 2020, Legalis, art. 169. Zob. też wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z 14.12.2010 r. w sprawie *O'Donoghue i inni v. Wielka Brytania*, nr 34848/07.

⁴² Zob. np. M. Pyziak-Szafnicka, *Europeizacja środków zwalczania oszustw w dziedzinie stanu cywilnego — przeciwdziałanie małżeństwom zawieranym dla pozorów*, w: *W kierunku europeizacji prawa prywatnego. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Jerzemu Rajskiemu*, red. A. Brzozowski, W. Kocot, K. Michałowska, C.H. Beck, Warszawa, 2007, s. 619 i n.; nadto P. Kasprzyk, *Problematyka tzw. małżeństw pozornych w dobie wielkich migracji*, w: *Prawno-historyczne uwarunkowania migracji Polaków po II wojnie światowej, w okresie solidarnościowym i po akcesji do Unii Europejskiej*, red. E. Krzysztófik, R.M. Pal, Wydawnictwo KUL, Lublin, 2016, s. 137 i n.

terytorium Polski. W świetle zaś prawa ukraińskiego małżeństwo pozorne (fikcyjne) jest nieważne.

Prawo polskie nie zna także takiej okoliczności nieważności albo unieważnienia małżeństwa jak „zatajenie przez nupturienta poważnej choroby lub choroby niebezpiecznej dla drugiego nupturienta i (lub) ich zstępnych”. Nie mieści się ona w ramach pojęcia błędu, który zgodnie z art. 15¹ § 1 pkt 2 KRO może uzasadniać żądanie unieważnienia małżeństwa, a jej zakres jest szerszy niż przeszkoda — skądinąd uznawana za kontrowersyjną⁴³ — wskazana w art. 12 KRO. W 41 ust. 1 pkt 3 KRU w zw. z art. 30 KRU nie chodzi zresztą o istnienie określonej choroby, która sama w sobie nie musi stanowić przeszkody, ale o fakt jej zatajenia.

Tak więc prawo ukraińskie w szerszym niż prawo polskie zakresie dopuszcza zakwestionowanie ważności małżeństwa z powołaniem się na wadę oświadczenia woli. Skutki zastosowania przez sąd polski wskazanych uregulowań każdorazowo podlegać będą badaniu także z punktu widzenia zgodności z podstawowymi zasadami polskiego porządku prawnego (klauzula porządku publicznego)⁴⁴.

3.5. Zaręczyny

Polskie prawo rodzinne nie zna instytucji zaręczyn, nie zostały one także wskazane w żadnej z kolejnych ustaw kolizyjnych. Brak odnośnej regulacji w UkrU oraz w Umowie.

Instytucja ta znana była natomiast ukraińskiemu prawu rodzinnemu do zmiany wniesionej do KRU w 2006 r. (art. 31 KRU). Utrzymano jednak w mocy uregulowanie (art. 31 ust. 3 i 4 KRU) zobowiązujące osobę, która odmówiła zawarcia małżeństwa, do zwrotu drugiej stronie kosztów poniesionych w związku z przygotowaniem do rejestracji małżeństwa i ślubu, a ponadto do zwrotu przedmiotu darowizny otrzymanej w związku z przyszłym małżeństwem (jeżeli na wniosek darczyńcy umowa darowizny zostanie rozwiązana przez sąd).

Tak więc prawa właściwe dla możliwości zawarcia małżeństwa określone w Umowie⁴⁵ nie przewidują zaręczyn. Powstaje natomiast pytanie, czy Umowa obejmuje swoim zakresem odpowiedzialność za szkodę wyrządzoną zerwaniem zaręczyn (tak jak przewiduje to KRU, który wszakże

⁴³ Zob. np. R. Stefanicki, *Glosa do wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 22 listopada 2016 r.*, sygn. K 13/15, Legalis.

⁴⁴ Tak K. Pietrzykowski, w: *Kodeks...*, 2021, art. 15¹, nb. 11.

⁴⁵ W polskiej doktrynie przyjmuje się, że ocena możliwości zawarcia zaręczyn, ewentualnych przeszkód i skutków powinna być dokonywana według praw określonych zgodnie z art. 48 PrPrywM. Zob. bliżej W. Popiołek, w: *System...*, T. 20C, s. 54, 55.

nie nawiązuje już do instytucji zaręczyn, tylko wypowiada się o osobie „która odmówiła zawarcia małżeństwa”). Jak się wydaje, odpowiedzialność przewidziana w art. 31 KRU mieści się w reżimie odpowiedzialności z tytułu czynów niedozwolonych. Umowa przewiduje w art. 35 ust. 1, że odpowiedzialność z tytułu wyrządzenia szkody niewynikającej ze stosunków umownych podlega prawu tej Umawiającej się Strony, na której terytorium nastąpiło zdarzenie będące źródłem zobowiązania. W przypadku zatem powództwa wytoczonego przed polskim sądem z żądaniem odszkodowania za szkodę wyrządzoną „odmową zawarcia małżeństwa” sąd powinien, z zastosowaniem reguł z art. 48 PrPrywM, ocenić skutki takiego zachowania w odniesieniu do każdego z narzeczonych według jego prawa ojczystego. To ono rozstrzygnie, jakie miało ono skutki. Jeżeli według prawa ukraińskiego w grę miałyby wejść zastosowanie art. 31 ust. 3 KRU, to sięgnąć należy do prawa właściwego dla czynu niedozwolonego wskazanego przez normę z art. 35 ust. 1 Umowy.

Natomiast kwestia możliwości i przesłanek rozwiązania umowy darowizny między narzeczonymi powinna zostać oceniona przez prawo wskazane normą określoną w art. 33 ust. 1 Umowy („zobowiązania ze stosunków umownych podlegają prawu tej Umawiającej się Strony, na której terytorium została zawarta umowa, chyba że uczestnicy stosunku zobowiązaniowego poddadzą ten stosunek wybranemu przez siebie prawu”).

3.6. Stwierdzenie nieistnienia, nieważność i unieważnienie małżeństwa

Dochowanie przesłanek materialnych i formalnych, przewidzianych przez właściwe zgodnie z Umową prawa, prowadzi do zaistnienia ważnego małżeństwa, skutkiem zaś uchybienia im jest nieistnienie małżeństwa, jego nieważność, unieważnialność czy inna jeszcze sankcja.

Zgodnie z przepisami art. 27 Umowy „W sprawach o ustalenie istnienia lub nieistnienia małżeństwa oraz o unieważnienie małżeństwa stosuje się prawo tej Umawiającej się Strony, któremu podlegało zawarcie małżeństwa” (ust. 1). Organ właściwy do rozstrzygnięcia określany jest zgodnie z przepisem art. 26 Umowy. Ten ostatni przewiduje, że jeżeli w chwili wszczęcia postępowania oboje małżonkowie mają obywatelstwo tego samego państwa-strony Umowy, wówczas właściwy jest organ tego państwa (art. 26 ust. 3 Umowy). Jeżeli natomiast mają różne obywatelstwa (polskie i ukraińskie), właściwy jest organ państwa, na którego terytorium oboje małżonkowie mają miejsce zamieszkania w chwili wszczęcia postępowania, a jeżeli jeden z małżonków ma miejsce zamieszkania w Ukrainie, a drugi w Polsce, właściwe są organy obu państw-stron (art. 26 ust. 4

Umowy). Inne sytuacje nie są w Umowie uregulowane, zatem jurysdykcja polskich i ukraińskich sądów zostanie określona zgodnie z ogólnymi uregulowaniami w tym zakresie. Umowa przewiduje uznanie na terytorium państwa-strony prawomocnych orzeczeń niemajątkowych wydanych przez sądy drugiego państwa-strony, bez przeprowadzenia postępowania o uznanie (art. 48 ust. 1 Umowy).

Z przepisu art. 27 ust. 1 Umowy wynika, że wadliwość zawarcia małżeństwa może być konsekwencją uchybienia wymogom materialnym (art. 24 ust. 2 Umowy) lub formalnym (art. 24 ust. 1 Umowy), i to na podstawie tych praw, według powiązania z chwili zawarcia małżeństwa, rozstrzygać należy o skutkach tej wadliwości.

Zakres normy kolizyjnej zawartej w art. 27 Umowy określono słowami „istnienie lub nieistnienie małżeństwa oraz [...] unieważnienie małżeństwa”. Zakres normy obejmuje wszystkie znane prawom polskiemu i ukraińskiemu rodzaje skutków wadliwości zawarcia małżeństwa (rodzaje sankcji na wypadek naruszenia przepisów określających materialne i formalne przesłanki zawarcia małżeństwa). Chodzi tu — co do zasady — o okoliczności (wadliwość) istniejące w chwili zawarcia małżeństwa, poddane niezmiennemu statutowi wyznaczonemu przepisem art. 27. Jeżeli zaistniały one po zawarciu małżeństwa, wówczas w grę wchodzi norma z art. 26 ust. 1 i 2 Umowy, dotyczące rozwodu, którego statut jest zmienny. Jeżeli natomiast określona okoliczność istniejąca w chwili zawarcia małżeństwa przez jeden system prawny traktowana jest jako podstawa żądania rozwodu, a przez drugi jako podstawa unieważnienia małżeństwa, wówczas o zastosowaniu normy z art. 27 bądź normy z art. 26 Umowy należy rozstrzygać z uwzględnieniem wszystkich okoliczności sprawy⁴⁶.

Statut art. 27 Umowy obejmuje takie kwestie, jak: podstawy (i ich charakter prawny) unieważnienia, stwierdzenia nieważności albo ustalenia nieistnienia, wzruszenie małżeństwa ze skutkiem *ex tunc* bądź *ex nunc*, przyczyny konwalidacji małżeństwa (dopuszczalność potwierdzenia czy dyspensy), krąg osób legitymowanych do wytoczenia powództwa, termin, w którym można wystąpić z żądaniem wzruszenia małżeństwa na podstawie danej przeszkody, dopuszczalność wytoczenia powództwa po śmierci jednego z małżonków, co do zasady także skutki zniesienia małżeństwa, np. w jakim zakresie i pod jakimi warunkami możliwe jest utrzymanie niektórych skutków małżeństwa, znaczenie, jakie dla stosunków między małżonkami mają dobra bądź zła wiara małżonków.

---

⁴⁶ Tak na tle polskich przepisów kolizyjnych np. A. Mączyński, *Rozwiązanie małżeństwa w prawie prywatnym międzynarodowym*, nakł. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, 1979, s. 59; K. Pietrzykowski, *Zawarcie małżeństwa...*, s. 113; M. Pazdan, *Prawo...*, s. 293.

Małżeństwo może być wadliwe wskutek uchybienia zarazem wymogom materialnym prawa polskiego i prawa ukraińskiego. One zatem, co do zasady, wypowiadają się o skutkach tej wadliwości, jednakże według następujących reguł. Jeżeli prawo polskie i ukraińskie przewidują, w związku z uchybieniem wymogom materialnym, różne skutki wadliwości, wówczas, jeżeli nie jest możliwe kumulatywne stosowanie, znajdzie zastosowanie system prawny przewidujący skutki surowsze (dalej idące)⁴⁷. Oznacza to np. zastosowanie sankcji nieważności, a nie sankcji unieważnialności.

Jeżeli natomiast nie zachowano wymogów formalnych zawarcia małżeństwa przewidzianych prawem miejsca zawarcia, to rozstrzyga ono o skutkach uchybienia. Jednakże w przypadku „zbiegu” naruszeń prawa (praw) ojczystego w zakresie wymogów materialnych oraz prawa miejsca zawarcia małżeństwa w zakresie wymogów co do formy zastosowanie znajdzie sankcja surowsza.

4. Zawarcie przez obywatela/obywatelkę Ukrainy małżeństwa w Polsce

Cudzoziemiec zamierzający zawrzeć małżeństwo w Polsce jest obowiązany przedstawić dokumenty przewidziane w art. 79 ustawy z dnia 28 listopada 2014 r. — Prawo o aktach stanu cywilnego⁴⁸.

W przypadku zamiaru zawarcia małżeństwa przez obywatela/obywatelkę Ukrainy w Polsce konieczne jest ustalenie, czy zgodnie z prawem ukraińskim ma on/ona możliwość zawarcia małżeństwa. Małżeństwo jest zawierane przed kierownikiem urzędu stanu cywilnego albo — jak stanowi art. 1 § 2 KRO — „gdy mężczyzna i kobieta zawierający związek małżeński podlegający prawu wewnętrznemu kościoła albo innego związku wyznaniowego w obecności duchownego oświadczą wolę jednoczesnego zawarcia małżeństwa podlegającego prawu polskiemu i kierownik urzędu stanu cywilnego następnie sporządzi akt małżeństwa”. Niezależnie od tego, czy małżeństwo ma być zawarte w formie świeckiej czy wyznaniowej, cudzoziemiec zobowiązany jest — zgodnie z art. 79 ust. 1 PrASC w związku z art. 3 § 1 KRO — złożyć kierownikowi urzędu stanu cywilnego, obok innych dokumentów (zapewnienie, o którym mowa w art. 76 ust. 1 pkt 1

⁴⁷ Gdy chodzi o poglądy polskiej doktryny, zob. W. Popiołek, w: *System...*, T. 20C, s. 75.

⁴⁸ T.j. Dz.U. 2021, poz. 709 [dalej: PrASC].

PrASC⁴⁹, dokument tożsamości⁵⁰, odpis aktu urodzenia, a jeżeli pozostał uprzednio w związku małżeńskim — odpis aktu małżeństwa z adnotacją o jego ustaniu, unieważnieniu albo stwierdzeniu jego nieistnienia albo odpis aktu małżeństwa z dokumentem potwierdzającym jego ustanie lub unieważnienie albo z dokumentem potwierdzającym stwierdzenie nieistnienia małżeństwa⁵¹, jeżeli na podstawie pozostałych składanych dokumentów nie można ustalić danych niezbędnych do sporządzenia aktu małżeństwa) dokument stwierdzający, że zgodnie z prawem ukraińskim może zawrzeć małżeństwo (z konkretną osobą). Dokument taki powinien wydać odpowiedni organ Ukrainy, jednakże prawo ukraińskie nie przewiduje wydawania — przynajmniej na chwilę obecną — takich dokumentów⁵².

W takiej sytuacji sąd w postępowaniu nieprocesowym na wniosek obywatela/obywatelki Ukrainy może go/ją zwolnić od złożenia takiego dokumentu (art. 3 § 2 KRO, art. 79 ust. 2 PrASC). Przepis ten dotyczy sytuacji, w której otrzymanie dokumentu „napotyka trudne do przezwyciężenia przeszkody”⁵³, co obejmuje także sytuację, w której prawo danego państwa nie przewiduje wydania odpowiednich dokumentów⁵⁴. Wówczas sąd bada, czy cudzoziemiec ma możliwość zawarcia małżeństwa w świetle jego prawa ojczystego, a orzeczenie sądu zastępuje wymagany dokument⁵⁵.

⁴⁹ Sąd nie może zwolnić osoby zamierzającej zawrzeć związek małżeński z obowiązku złożenia zapewnienia o braku okoliczności wyłączających zawarcie małżeństwa. Tak np. M. Domański w: *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Osajda, C.H. Beck, Warszawa, 2020, Legalis, art. 3 KRO, nb. 34.

⁵⁰ Co do możliwości zwolnienia cudzoziemca z obowiązku przedstawienia dokumentu tożsamości, zob. np. M. Domański w: *Kodeks...*, 2020, art. 3 KRO, nb. 31 i n.; K. Pietrzykowski w: *Kodeks...*, 2021, art. 3 KRO.

⁵¹ Takim dokumentem jest orzeczenie rozwiązujące, unieważniające lub ustalające nieistnienie małżeństwa wydane przez zagraniczny sąd, jeżeli orzeczenie to jest skuteczne w Polsce. Odpowiednie orzeczenia sądów ukraińskich są, na podstawie art. 26 Umowy, uznawane za mocy prawa. Zob. też art. 108 ust. 1 PrASC.

⁵² Zob. J. Ciszewski, *Obrót prawny z zagranicą w sprawach cywilnych i karnych*, Wolters Kluwer, Warszawa, 2020, s. 1030.

⁵³ Co do tego pojęcia, zob. np. J. Gajda, w: *System...*, T. 11, s. 109; M. Domański, w: *Kodeks...*, 2020, art. 3 KRO, nb. 39 i n. i tam cyt. autorzy i orzecznictwo. Nadto P. Kasprzyk, *Zawarcie małżeństwa przez cudzoziemca lub z cudzoziemcem w kontekście ustawy — Prawo o aktach stanu cywilnego*, „Metryka” 2017, nr 2, s. 57 i n.

⁵⁴ Rozwiązanie to dotyczy również osób, które uzyskały ochronę w innym państwie niż państwo ojczyste w związku z faktem, że ich więzy z państwem ojczystym uległy trwałemu zerwaniu z powodu naruszenia w tym państwie podstawowych praw człowieka, oraz w związku z tym, że mają w Polsce miejsce zamieszkania (albo, jak stanowi art. 3 ust. 2 PrPrywM, miejsce zwykłego pobytu). Chodzi tu zwłaszcza o uchodźców. Zob. M. Pazdan, w: *System...*, T. 20A, s. 570 n.; M. Domański, *Zawieranie małżeństw przez uchodźców*, „Państwo i Prawo” 2009, nr 3, s. 72.

⁵⁵ Por. np. zob. M. Domański, *Zwolnienie cudzoziemca z obowiązku złożenia dokumentu stwierdzającego możliwość zawarcia małżeństwa*, *Prawo w działaniu*, t. 6, Instytut

W toku tego badania sąd powinien dokonać także oceny, czy zastosowanie prawa ukraińskiego nie rodzi skutków sprzecznych z podstawowymi zasadami polskiego porządku prawnego (art. 7 PrPrywM)⁵⁶. Innymi słowy, sąd powinien odmówić zwolnienia, gdy po stronie cudzoziemca zachodzą takie okoliczności, że zawarcie danego małżeństwa rodziłoby skutki sprzeczne z podstawowymi zasadami naszego porządku prawnego, jeżeli nawet prawo ukraińskie tych okoliczności nie uznaje za przeszkody zawarcia małżeństwa. To, że chodzi o skutki zastosowania prawa wskazanego Umową, nie zwalnia sądu z obowiązku takiego badania, bo Umowa nie wyklucza stosowania klauzuli porządku publicznego, a w takim przypadku możliwości zastosowania klauzuli nie sprzeciwia się okoliczność, że chodzi o zastosowanie prawa na podstawie normy konwencyjnej⁵⁷.

Postępowanie o zwolnienie od obowiązku złożenia dokumentu toczy się w trybie nieprocesowym, wszczynanym na wniosek osoby zobowiązanej do złożenia dokumentu (art. 562 k.p.c.), osoba zaś, z którą ma ona zawrzeć małżeństwo, jest uczestnikiem postępowania (art. 510 § 1 k.p.c.)⁵⁸.

Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa, 2008, s. 86 i n.; K. Pietrzykowski, *Nowe prawo o aktach stanu cywilnego a prawo międzynarodowe prywatne*, „Nowe Prawo” [dalej: NP] 1987, nr 5, s. 19; K. Flaga-Gieruszyńska, w: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. A. Zieliński, C.H. Beck, Warszawa, 2022, Legalis, art. 562, nb. 2 i n.; K. Bagan-Kurluta, *Zawieranie małżeństw przez cudzoziemców. Uwagi na temat zmiany ustawy o aktach stanu cywilnego*, „Studia Prawnicze” 2015, nr 1; E. Kamarad, *Tryb zawarcia małżeństwa przez cudzoziemca w Polsce*, w: *Znad granicy ponad granicami. Księga dedykowana Profesorowi Dieterowi Martiny*, red. M. Krzymuski, M. Margoński, C.H. Beck, Warszawa, 2014.

⁵⁶ Zob. post. SN z 16.11.1971 r., III CRN 404/71, OSNCP 1972, Nr 5, poz. 91; post. SN z 26.08.1974 r., I CR 608/74, OSPiKA 1976, Nr 7—8, poz. 141; post. SN z 11.10.1974 r., II CR 735/74, OSPiKA 1976, Nr 7—8, poz. 142; uchw. SN (7) z 20.01.1983 r., III CZP 37/82, OSNCP 1983, Nr 8, poz. 107; też np. A. Mączyński, *Działanie klauzuli porządku publicznego w sprawach dotyczących zawarcia małżeństwa*, w: *Proces i prawo. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Jerzego Jodłowskiego*, red. E. Łętowska, Ossolineum, Wrocław, 1989, s. 158 i n.; K. Pietrzykowski, *Nowe prawo...*, s. 19; M. Zachariasiewicz, w: *System...*, T. 20A, s. 469 i n.; E. Kamarad, *Zastosowanie klauzuli porządku publicznego w sprawach dotyczących zawarcia małżeństwa — wybrane zagadnienia*, „Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego” 2012, nr 10, s. 106 i n.; I. Bałos, *Stosowanie klauzuli porządku publicznego a drażliwe zjawiska społeczne*, „Monitor Prawniczy” 2013, nr 3; J. Ciszewski, *Zakazy i ograniczenia małżeństw z cudzoziemcami a klauzula porządku publicznego*, „Państwo i Prawo” 1984, nr 3.

⁵⁷ Zob. bliżej M. Zachariasiewicz, w: *System...*, T. 20A, s. 484.

⁵⁸ Zob. bliżej np. J. Cagara, *Postępowanie nieprocesowe w sprawach dotyczących zawarcia małżeństwa z obywatelem polskim*, NP 1979, t. 35, nr 2.

5. Zawarcie przez obywatela polskiego małżeństwa w Ukrainie

Obywatel polski zamierzający zawrzeć małżeństwo w Ukrainie może uzyskać zaświadczenie stwierdzające, że zgodnie z prawem polskim może zawrzeć małżeństwo, wydawane przez kierownika USC (art. 83 ust. 1 PrASC)⁵⁹. Ubiegający się o wydanie zaświadczenia winien przedstawić dokument tożsamości oraz złożyć zapewnienie, o którym mowa w art. 76 ust. 1 pkt 1 PrASC, oraz dokument potwierdzający stan cywilny przysiężłego małżonka (art. 83 ust. 2 PrASC)⁶⁰. Zaświadczenie traci moc po upływie sześciu miesięcy od dnia jego sporządzenia (art. 41 § 2 KRO w zw. z art. 83 ust. 6 PrASC).

Jeżeli jednak obywatel polski nie ma miejsca zamieszkania w Polsce lub jego miejsca zamieszkania w Polsce nie da się ustalić, a ma miejsce zamieszkania za granicą, zaświadczenie wydaje konsul. Zaświadczenie traci moc po upływie sześciu miesięcy od dnia jego sporządzenia (art. 83 ust. 6 PrASC).

6. Podsumowanie

Prawo właściwe dla zawierania małżeństw pomiędzy obywatelami Polski i Ukrainy określa Umowa między Rzeczpospolitą Polską a Ukrainą o pomocy prawnej z 1993 r. Przewiduje ona — w odniesieniu do możliwości zawarcia małżeństwa — właściwość praw ojczyrstych nupturientów, oddzielnie w stosunku do każdego z nich. Umowa dotyczy tylko małżeństw obywateli Polski i Ukrainy, nie ma zaś zastosowania do np. bezpaństwowców. Forma zawarcia małżeństwa podlega natomiast prawu państwa, w którym małżeństwo zostało zawarte. Zwrócić trzeba

---

⁵⁹ Bliżej zob. np. M. Wojewoda, *Zaświadczenie stwierdzające, że zgodnie z prawem polskim można zawrzeć małżeństwo — geneza, znaczenie praktyczne oraz zasady wydawania*, „Metryka” 2015, nr 2, s. 15 i n.; P. Kasprzyk, *Zawarcie...*, s. 73 i n.; M. Domański, *Zaświadczenie o możliwości zawarcia małżeństwa przez obywatela polskiego za granicą*, „Rodzina i Prawo” 2007, nr 3; A. Czajkowska, *Przesłanki odmowy wydania przez kierownika urzędu stanu cywilnego zaświadczenia o możliwości zawarcia małżeństwa za granicą w świetle polskiego prawa i orzecznictwa sądowego*, „Metryka” 2012, nr 1.

⁶⁰ Co do systemu akt stanu cywilnego w Ukrainie zob. P. Kasprzyk, *Podstawowe zagadnienia...*, s. 123 i n.

uwagę na różnice między prawem ukraińskim i polskim dotyczące przede wszystkim formy zawarcia małżeństwa i przeszkód małżeńskich. Prawo ukraińskie nie przewiduje formy wyznaniowej, nie dopuszcza też zawarcia małżeństwa przez pełnomocnika. W prawie ukraińskim nieważność małżeństwa powoduje m.in. jego fikcyjność oraz wprowadzenie w błąd co do stanu zdrowia nupturienta. Prawo ukraińskie więc, w szerszym niż prawo polskie zakresie, dopuszcza zakwestionowanie ważności małżeństwa z powołaniem się na wadę oświadczenia woli. Skutki zastosowania przez sąd polski wskazanych uregulowań każdorazowo podlegać będą badaniu także z punktu widzenia zgodności z podstawowymi zasadami polskiego porządku prawnego (klauzula porządku publicznego).

Przepis art. 58 ust. 1 ukraińskiej ustawy o prawie prywatnym międzynarodowym zawiera szczególną klauzulę porządku publicznego — małżeństwo obywatela Ukrainy z cudzoziemcem zawarte według prawa obcego poza granicami Ukrainy jest w Ukrainie ważne pod warunkiem dochowania przez obywatela Ukrainy przepisów kodeksu rodzinnego Ukrainy, dotyczących przyczyn nieważności małżeństwa. Nie powinna ona jednak znaleźć zastosowania w przypadku, gdy właściwość prawa polskiego oparta jest na przepisach Umowy o pomocy prawnej.

W prawie ukraińskim pozostała szczątkowa regulacja skutków zaręczyn poprzez ustanowienie zobowiązania osoby, która odmówiła zawarcia małżeństwa, do zwrotu drugiej stronie kosztów poniesionych w związku z przygotowaniem do rejestracji małżeństwa i ślubu. Odpowiedzialność ta jest odpowiedzialnością deliktową.

Praktyczne trudności związane z zawieraniem małżeństwa w Polsce przez obywatela/obywatelkę Ukrainy wiążą się z tym, że prawo ukraińskie nie przewiduje możliwości wydawania zaświadczeń o możliwości zawarcia małżeństwa.

Bibliografia

- Bagan-Kurluta K., *Zawieranie małżeństw przez cudzoziemców. Uwagi na temat zmiany ustawy o aktach stanu cywilnego*, „Studia Prawnicze” 2015, nr 1.
- Balicki J., *Problemy kolizyjne prawa małżeńskiego*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa, 1959.
- Bałos I., *Stosowanie klauzuli porządku publicznego a drażliwe zjawiska społeczne*, „Monitor Prawniczy” 2013, nr 3.
- Cagara J., *Postępowanie nieprocesowe w sprawach dotyczących zawarcia małżeństwa z obywatelem polskim*, „Nowe Prawo” 1979, t. 35, nr 2.

- Chlebny J., w: *Ustawa o cudzoziemcach. Komentarz*, red. J. Chlebny, C.H. Beck, Warszawa, 2020, Legalis.
- Cieślak R., *Zawarcie małżeństwa przez pełnomocnika w polskim prawie rodzinnym, prawie kanonicznym oraz w prawie prywatnym międzynarodowym*, „Prace Prawnicze Uniwersytetu Warszawskiego” 2004, nr 1.
- Ciszewski J., *Obrót prawny z zagranicą w sprawach cywilnych i karnych*, Wolters Kluwer, Warszawa, 2020.
- Ciszewski J., *Zakazy i ograniczenia małżeństw z cudzoziemcami a klauzula porządku publicznego*, „Państwo i Prawo” 1984, nr 3.
- Czajkowska A., *Przesłanki odmowy wydania przez kierownika urzędu stanu cywilnego zaświadczenia o możliwości zawarcia małżeństwa za granicą w świetle polskiego prawa i orzecznictwa sądowego*, „Metryka” 2012, nr 1.
- Domański M., *Zaświadczenie o możliwości zawarcia małżeństwa przez obywatela polskiego za granicą*, „Rodzina i Prawo” 2007, nr 3.
- Domański M., *Zawieranie małżeństw przez uchodźców*, „Państwo i Prawo” 2009, nr 3.
- Domański M., *Zwolnienie cudzoziemca z obowiązku złożenia dokumentu stwierdzającego możliwość zawarcia małżeństwa*, Prawo w działaniu, t. 6, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa, 2008.
- Domański M., w: *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Osajda, C.H. Beck, Warszawa, 2020, Legalis.
- Dowgert A., *Ukraińska kodyfikacja prawa prywatnego międzynarodowego*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2008, nr 2.
- Flaga-Gieruszyńska K., w: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. A. Zieliński, C.H. Beck, Warszawa, 2022, Legalis.
- Gajda J., w: *System Prawa Prywatnego*, T. 11, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, red. T. Smyczyński, C.H. Beck, Warszawa, 2014.
- Jodłowski J., *Konwencja polsko-francuska o prawie właściwym, jurysdykcji i wykonaniu orzeczeń w zakresie prawa osobowego i rodzinnego*, „Państwo i Prawo” 1970, nr 12.
- Kamarad E., *Tryb zawarcia małżeństwa przez cudzoziemca w Polsce*, w: *Znad granicy ponad granicami. Księga dedykowana Profesorowi Dieterowi Martiny*, red. M. Krzymuski, M. Margoński, C.H. Beck, Warszawa, 2014.
- Kamarad E., *Zastosowanie klauzuli porządku publicznego w sprawach dotyczących zawarcia małżeństwa — wybrane zagadnienia*, „Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego” 2012, nr 10.
- Kasprzyk P., *Podstawowe zagadnienia dotyczące systemu rejestracji stanu cywilnego w Ukrainie*, „Studia Prawnoustrojowe UWM” 2009, nr 9.
- Kasprzyk P., *Problematyka tzw. małżeństw pozornych w dobie wielkich migracji*, w: *Prawno-historyczne uwarunkowania migracji Polaków po II wojnie światowej, w okresie solidarnościowym i po akcesji do Unii Europejskiej*, red. E. Krzysztofik, R.M. Pal, Wydawnictwo KUL, Lublin, 2016.
- Kasprzyk P., *Zawarcie małżeństwa przez cudzoziemca lub z cudzoziemcem w kontekście ustawy – Prawo o aktach stanu cywilnego*, „Metryka” 2017, nr 2.

- Maczyński A., *Działanie klauzuli porządku publicznego w sprawach dotyczących zawarcia małżeństwa*, w: *Proces i prawo. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Jerzego Jodłowskiego*, red. E. Łętowska, Ossolineum, Wrocław, 1989.
- Maczyński A., *Rozwiązanie małżeństwa w prawie prywatnym międzynarodowym*, nakł. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, 1979.
- Pazdan J., *Zawarcie małżeństwa przez pełnomocnika w prawie prywatnym międzynarodowym*, w: *Rozprawy prawnicze. Księga pamiątkowa Profesora Maksymiliana Pazdana*, red. L. Ogiegło, W. Popiołek, M. Szpunar, Zakamycze, Kraków, 2005.
- Pazdan M., *Materialne wymogi ważności małżeństwa w bilateralnych konwencjach zawartych przez Polskę w latach 1949—1962*, w: *Księga pamiątkowa dla uczczenia pracy naukowej Kazimierza Przybyłowskiego*, red. W. Osuchowski, M. Sośniak, B. Walaszek, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Kraków, 1964.
- Pazdan M., *Prawo prywatne międzynarodowe*, Wolters Kluwer, Warszawa, 2017.
- Pazdan M., w: *System Prawa Prywatnego*, T. 20A, *Prawo prywatne międzynarodowe*, red. M. Pazdan, C.H. Beck, Warszawa, 2014.
- Pietrzykowski K., *Nowe prawo o aktach stanu cywilnego a prawo międzynarodowe prywatne*, „Nowe Prawo” 1987, nr 5.
- Pietrzykowski K., *Zawarcie małżeństwa i przesłanki jego ważności w prawie międzynarodowym prywatnym*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa, 1985.
- Pietrzykowski K., w: *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Pietrzykowski, C.H. Beck, Warszawa, 2021, Legalis.
- Pilich M., w: *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz*, red. J. Poczobut, Wolters Kluwer, Warszawa, 2017.
- Popiołek W., w: *System Prawa Prywatnego*, T. 20C, *Prawo prywatne międzynarodowe*, red. M. Pazdan, C.H. Beck, Warszawa, 2015.
- Pyziak-Szafnicka M., *Europeizacja środków zwalczania oszustw w dziedzinie stanu cywilnego — przeciwdziałanie małżeństwom zawieranim dla pozorów*, w: *W kierunku europeizacji prawa prywatnego. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Jerzemu Rajskiemu*, red. A. Brzozowski, W. Kocot, K. Michałowska, C.H. Beck, Warszawa, 2007.
- Sobański R., „Tylko fikcyjne” — to dlaczego wciąż ważne? *Małżeństwo pozorne na tle regulacji obowiązujących w Polsce, Niemczech i Austrii*, „Transformacje Prawa Prywatnego” 2017, nr 3.
- Stefanicki R., *Glosa do wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 22 listopada 2016 r.*, sygn. K 13/15, Legalis.
- Szpunar M., w: *System Prawa Prywatnego*, T. 20A, *Prawo prywatne międzynarodowe*, red. M. Pazdan, C.H. Beck, Warszawa, 2014.
- Szukalski P., *Małżeństwa polsko-ukraińskie zawierane w Polsce. Przyczynek do badania integracji imigrantów ukraińskich z ostatnich lat*, „Polityka Społeczna” 2020, nr 8.
- Świerczyński M., w: *System Prawa Prywatnego*, T. 20A, *Prawo prywatne międzynarodowe*, red. M. Pazdan, C.H. Beck, Warszawa, 2014.

- Turlukowski J., *Zawarcie małżeństwa i jego rejestracja w Ukrainie*, „Metryka” 2022, nr 1.
- Turlukowski J., w: *Polsko-ukraińska umowa o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych i karnych. Komentarz do przepisów o sprawach cywilnych*, red. M. Pilich, Wolters Kluwer, Warszawa, 2023.
- Walaszek B., *Instytucja zawarcia małżeństwa przez pełnomocnika w polskim prawie prywatnym międzynarodowym i procesowym*, w: *Księga Pamiątkowa ku czci Kamila Stefki*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa—Wrocław, 1967.
- Wojewoda M., *Zaświadczenie stwierdzające, że zgodnie z prawem polskim można zawrzeć małżeństwo — geneza, znaczenie praktyczne oraz zasady wydawania*, „Metryka” 2015, nr 2.
- Zachariasiewicz M., w: *System Prawa Prywatnego*, T. 20A, *Prawo prywatne międzynarodowe*, red. M. Pazdan, C.H. Beck, Warszawa, 2014.